

жаві) відповідає своя національна правова система (усього їх налічують близько двохсот).

Разом з тим, звертається увагу на те, що наявність правових явищ у їх системній, концептуальній організації свідчить про певний рівень правового життя суспільства, його правосвідомості, юридичної освіченості тощо. Тому не всі держави мають розвинені, а надто право культурні-самобутні та цілісні юридичні системи, що виступають джерелом накопичення правових цінностей для усієї світової цивілізації [3].

Детальний аналіз правової системи держави запропоновано академіком О.Ф.Скакун. Зазначивши, що наявність у держави власної національної правової системи зумовлена тим, що в кожній країні діють свої правові звичаї, традиції, законодавство, юрисдикційні органи, особливості правового менталітету, правової культури, які склалися історично, вона підкреслює, що у будь-якій державі правова система, будучи невід'ємним елементом правової культури, детермінована історичними та географічними факторами і являє собою частину соціальної системи держави [4].

Правова система – цілісний комплекс правових явищ, який зумовлений об'єктивними закономірностями розвитку суспільства, усвідомлений, постійно відтворюваний людьми і організаціями (державою), та який використовується ними для досягнення своїх цілей.

Правова система відбиває закономірності розвитку суспільства, його історичні «національно-культурні» особливості.

Серед характерних особливостей правової системи називають її внутрішню організаційну структурні особливості.

Питання класифікації правових систем потребує окремого дослідження і є досить складним як у теорії права, так і у компаративістських дослідженнях. Зазначимо лише, що ми притримуємось точки зору Є.О.Харитонова, що запропонував систему складних критеріїв їх виокремлення.

По-перше, пропонується враховувати зв'язок права з такою категорією як «культура (цивілізація)».

По-друге, пропонується відмовитися від спроби класифікації правових систем в одній площині, маючи на увазі, що йдеться про феномен, який існує у різних часових і просторових вимірах і на різних рівнях.

По-третє, система критеріїв розглядається як складна сукупність, у якій є елементи, що справляють вирішальний вплив на розвиток національних правових систем, а також ті, що відіграють другорядну роль, слугуючи підставами класифікації нижчих рівнів [5].

Слід зазначити, що традиційно виокремлюють романо-германську та англосаксонську сім'ї права у західній традиції права. Саме на аналізові місця і ролі процесуального права у правових системах цих сімей і зупинимось зараз, оскільки саме тут відмінності є найбільш яскраво вираженими.

Для романо-германської правової сім'ї характерним є поділ права на приватне і публічне, де приватне право розглядається як таке, що стосується тільки інтересів юридично рівних осіб, а публічне право служить, передусім, інтересам суспільства і держави в цілому. Приватне право, у свою чергу, складається з двох частин: цивільного права (регулює відносини між громадянами) і торгівельного права (регулює відносини між комерсантами).

Підґрунтям цієї правової сім'ї є ідеї природного права, а складовими – положення римського та звичаєвого місцевого права. Судовий прецедент не має значення форми права.

Для цієї правової сім'ї характерна наявність кодифікованих актів. Англосаксонська правова сім'я має своєю основою загальне право (як результат діяльності королівських судів), право справедливості (склалося внаслідок дій суду канцлера) і статутне право (включає акти, що видаються парламентом).

Тут не існує поділу права на приватне і публічне. Характерною і цілком логічною є і відсутність кодифікованих актів. Вони замінені законами з спеціальних питань і судовою практикою, що складає прецедентне право.

Суть прецедентного права полягає в тому, що воно являє собою систематизовані збірки рішень судів вищих інстанцій, застосування яких обов'язкове по аналогічним справам. Тому прецеденти є тут формами права.

Англосаксонська концепція права визначається провідним значенням прецедентного права: відсутність стрункої закінченої системи законодавчих актів замінена узагальненням окремих прецедентів, формуванням правових норм на основі конкретних казусів [6].

Говорячи про значення та роль норм процесуального права у системах права в залежності від їх належності до тієї чи іншої правової системи, слід враховувати зазначені відмінності.

Так, у сучасній доктрині та законодавстві країн континентальної Європи продовжує домінувати принцип, згідно з яким суди у своїй діяльності керуються і підкоряються закону, а рішення, що виносяться ними, мають силу індивідуально-судових актів. У зв'язку з цим рішення з конкретних справ є обов'язковими лише для учасників тих справ, за якими вони винесені, а також для фізичних та юри-

дичних осіб, до яких пред'явлено вимоги державного (судового) виконавця [7].

Натомість англійська правова система вважається системою абсолютної автономії судового прецеденту, що ґрунтується на концепції правотворчої ролі суду, яка є поширеною у сучасній західноєвропейській юриспруденції, не кажучи вже про країни англо-американського «загального права» [8].

Таким чином, процесуальне право у системі права має особливе призначення, яке не зводиться лише до ролі обслуговування матеріальних норм права. З приводу ролі процесуального права у теорії склалися дві основні точки зору. Відповідно до першої матеріальне і процесуальне право співвідносяться між собою як зміст і форма, прихильники іншої вважають процесуальні галузі самостійними і навіть основними у системі права, що мають власну форму і зміст.

Тут слід погодитися з О.Г. Лук'яною в тому, що співвідношення матеріального і процесуального є різним на різних рівнях структури права. Так, на рівні галузей права матеріальне і процесуальне право не можуть існувати одне без одного. На рівні правових норм такого тісного взаємозв'язку вже немає, оскільки норми процесуального права при відповідних умовах породжують суб'єктивні процесуальні права, які не перебувають з матеріальними суб'єктивними правами у співвідношенні форми і змісту, а є самостійними правовими явищами, зв'язок яких з матеріальною галуззю права опосередковано процесуальною галуззю, структурним елементом якої є дана процесуальна норма [9].

В залежності від сфери суспільного життя, порушення норм, які є регуляторами тих чи інших відносин, процесуальні відносини, що виникають, також належать до різних галузей процесуального права.

Так, в умовах розвитку товарного виробництва здійснення майнових і особистих немайнових прав і охоронюваних законом інтересів забезпечується не тільки в добровільному порядку. Наявність спірності в існуючих між сторонами цивільних правовідносинах зумовлює необхідність їх врегулювання примусовим шляхом. Але право є ніщо без апарату, здатного примушувати дотримуватися норм права. Таким апаратом примусу є суд, порядок діяльності якого по розгляду і вирішенню цивільних справ врегульований нормами процесуального права.

Норми кримінального процесуального права, як і норми цивільного процесуального права, регулюють суспільні відносини, які виникають у сфері здійснення правосуддя, побудовані на одних і тих же принципах, мають одну конституційну основу.

Цивільні і кримінальні справи розглядає один і той же суд вибраними чи призначеними суддями колегіально, незалежно, гласно, національною мовою судочинства із забезпеченням права на захист тощо. Цивільне процесуальне право і кримінальне процесуальне право мають рівнозначні інститути в доказовій діяльності і стадії судочинства. Поряд з цим цивільне процесуальне право і кримінальне процесуальне право відрізняються між собою предметом правового регулювання і методами державного примусу, що їх застосовує суд до порушників норм цивільного і кримінального права [10].

Із запровадженням адміністративних судів термін «адміністративний процес» набуває багатозначності, охоплюючи не лише діяльність виконавчо-розпорядчих органів, але й судових органів (тобто діяльності органів правосуддя, котра вже за самим своїм призначенням здійснюється поза межами виконавчо-розпорядчої діяльності). На думку багатьох науковців, оновлене розуміння адміністративно-процесуальних норм зумовлене низкою чинників.

По-перше, юрисдикційна діяльність являє собою лише частину виконавчо-розпорядчої діяльності, що здійснюється державними органами і організаціями.

По-друге, не можна розуміти адміністративний процес лише як розгляд деяких категорій справ, що мають юрисдикційний характер, тому що тим самим заперечується процесуальний, управлінський характер багатогранної організаційної діяльності органів державного управління.

По-третє, існує безліч індивідуальних справ позитивного характеру, котрі складають більшу частину адміністративного процесу.

Крім цього, дуже важливим є те, що адміністративний процес являє собою спеціальну форму застосування системи адміністративно-правових норм, оскільки він обслуговує не лише матеріальне адміністративне право, але й матеріальні норми інших галузей [11].

У літературі йдеться також про конституційний процес, нотаріальний процес тощо, але основними видами процесуального права є названі цивільне, кримінальне та адміністративне, що визначають видові особливості процесу усередині галузі.

Висновок. Таким чином, процесуальне право є відносно самостійним правовим блоком у системі права, при цьому між процесуальним і матеріальним правом існує тісний двосторонній взаємозв'язок і взаємовплив, що робить їх залежними один від одного. Взаємозв'язок між процесуальним та матеріальним правом залежить також, як уже зазначалось, і від правової системи.

